

Csíkszentlélek helyneveinek jelentésszerkezeti típusa¹

Napjaink névtudománya vizsgálati tárgyát, a tulajdonnevet a maga sokszínűségében és dinamikájában próbálja megragadni. Komplex elemzési módszerek, eljárások együttesével igyekszik feltárni a névélettani szituációk tényezőinek és a közöttük rejlő lehetséges kapcsolatoknak, illetve azok módosulásainak megnyilvánulásait – HAJDÚ MIHÁLY tanár úr szavait idézve – azért, hogy akárcsak "...a történettudomány, néprajztudomány, szociológia, nyelvtudomány stb. a nép múltjáról, jelenéről, életének, szokásainak változásairól adjon képet, s ezzel kapcsolatban a maga által feltett kérdésekre keressen választ" (Magyar becézőnevek. Bp., 1974. 17).

Dolgozatomban a továbbiak során körvonalazom egy erdélyi falu, a Hargita megyei Csíkszentlélek (r. Leliceni) mai élő helynévállományának néhány sajátosságát.

Közigazgatásilag Csíkszentkirályhoz tartozó kis településünkről tudjuk, hogy Csíkszeredától délkeletre fekszik mintegy 4 km-re dombok közé zártan. Belterületének jellegzetes tízesei: *Szentlélek tízese : Templom tízese, Alsözög : Basák tízese, Szentlélek-Boroszló : Nagy-Boroszló* még mindig különálló falurészek. A helyi hagyomány úgy tartja, hogy hozzájuk hasonlóan a szomszédos település, *Fitód* is Szentlélek tízese. Mindez nem véletlen, hisz ORBÁN BALÁZS napjainkban is érvényes feljegyzését idézve: "... azt mondja a példabeszéd, hogy: Nincsen Isten Fitodban, mivel e falu Sz.-Lélek filiája lévén, nincsen temploma" (A Székelyföld leírása 1. Pest, 1868. 31). Az elmondottak ellenére a közigazgatás *Fitód*-ot mint önálló falut tartja számon. Az 1991-es néptanácsi adatok nyomán kitűnt, hogy lakosainak száma 413 fő, területe 1211 ha, míg Szentléleken 283 lakos él, területének nagysága pedig 1026 ha.

1982–83-ban gyűjtöttem össze ennek a két településtörténeti, néprajzi és névtani szempontból egyaránt érdekes falunak a helynévanyagát. A kolozsvári NyÍrk. 1983-as első száma közölte is azt annotált adattár formájában (75–7). Vizsgálataim alapja ennek az adattárnak az 1991 telén kibővített, de térben és időben továbbra is relatív teljességű, kéziratban levő szócikkés változata, amely a hagyomány szerint egységben mutatja be a két helység névrendszerét.

Szentléleki adattáram 219 helynevét a feltárható névélettani szituációk hálózatában a nyelvi jelek egyik legfontosabb meghatározója felől, a jelentés oldaláról közelítem meg. Pontosabban a nevek megjelenését és életét befolyásoló szituációk determináló tényezőinek, vagyis az elnevező, elnevezett, elnevezési alap, névhasználati kör együttesének és az egyes nevek jelentésszerkezetéből kimutatható elemeinek, mint "... motíváltság, információtartalom, denotáció, konnotáció, valamint az etimológiai jelentés és ennek felismerhetősége (átlátszósság)" (J. SOLTÉSZ i. m. 24) a kapcsolatait próbálom feltárni. Majd ezek függvényében alakítom ki a település sajátos jelentéstani névtípusait.

Névélettani és nyelvi szempontokra támaszkodó, komplexnek is tekinthető névtani kísérletemet a helynevek etimológiai jelentésének a megvilágításával indítom.

¹A névtípusok adattárát a NÉ. 16. száma közli.

Aszerint, hogy az egyes neveknek van-e közszoí jelentésük vagy nincs a falu mai nyelvhasználatában, két nagyobb névkategóriát állítok fel: a *Békás-kút-, Fenyő ajja-, Hosszú-havas-féle szónévek* meg a *Lackó-, Ongor : Zongor-féle jelnevek* csoportját. A két névtípus keveredésével alakult helyneveket pedig a *kombinált nevek* kategóriájába sorolom, mint amilyenek a *Gálok utcája, Magyaroszló pataka, Mikés-kút* neveink.

Mindhárom etimológiai névtípuson belül a neveket alkotó nyelvi jelek szófaji minősége alapján külön tárgyalom a felismerhető köznévi (*Alszég, Sás, Telek*), tulajdonnévi (*Bocskor-hégy, Firidi pusztája, Mátyások vögye*) elemekkel alakult és a leíró alapon szófajilag kategorizálhatatlan névegyedeket.

Említett névtípusaim tovább rétegződnek a nevek jelentésszerkezetének további tényezői mentén. Így a *szónévek* az információtartalom szemszögéből mind információtartalmas, leíró nevek, amelyek általában a denotátumok lényeges tulajdonságait elevenítik meg, amint azt a *Kicsi-rét, Mellék út, Basák tüzese* példáink is igazolják. Leíró alapon a szónévekkel szemben a *jelnevek* információtartalma nem egy esetben problematikus is lehet. A névtípus természetéből következően egyes nevek napjainkban még feltárható információtartalmasak, mint a *Fitód*, amely valószínűleg a *fitos* melléknevünk *-i* képzős származéka, vagy a szakirodalom alapján feltárható *Lackó, Mikes* személynévi eredetű neveink. De felbukkannak információtartalmukra nézve már kategorizálhatatlan nevek is, amelyeknek a hangalakja is módosult a névélettani szituációk változásával. Ezek a tulajdonképpeni már említett *jelnevek*. A *kombinált nevek* szónévi eleme egyértelműen információtartalmas neveket eredményezne, de jelnévi elemük miatt kénytelenek vagyunk két csoportra osztani őket: a feltárható információtartalmas (*Hosszaszai út, Zsögödi széjj, Vörös Émrike vögye*) és a részleges információtartalmas (*Magyaroszló pataka, Ongor útja : Zongor útja*) nevek típusaira.

Helyneveink információtartalma az esetek többségében az objektumok élő tulajdonságait tükrözi. Így az *Erős-ódal* nevünk egy igen nagyon meredek hegyoldalt jelöl, a *Templom vögye* valóban a templom szomszédságában húzódó völgy neve, a *Vörösök utcájában* pedig most is Veres nevű családok laknak. Motiváció szempontjából motivált nevekként tüntetem fel őket. Névanyagunk egy másik rétegében azonban az információtartalomban elrejtett motiváció eltűnőfélben van. Ezt a motivációs állapotot olyan nevekben érhetjük tetten, mint a *Bükk*, amely egy fenyves és bükkös erdő neve, a *Bocskor-hégy*, amely tényleg egy nagyobb dombot jelöl, de egykori birtokosát már nem tudják azonosítani a szentlélekiek. Az ilyen természetű neveket részlegesen motivált neveknek minősítem. De a motivált és részlegesen motivált neveink mellett motiválatlan nevekkel is találkozunk vizsgált anyagunkban. Példaként az ilyen típusú nevekre az *Anda bükke, Lackó, Suta* neveinket említhetjük, amelyek információtartalma semmiféle kapcsolatba nem hozható a denotátumokkal.

Az említett tényezőkön kívül még a konnotációs tartalom is színezheti helyneveink jelentésszerkezetét. Ilyen konnotatív neveink például a *Bánatus : Bánatos* vagy a *Véréskép*, amelyek a tatárdúlások szörnyűségeit elevenítik fel. De a katolikus valláskör emlékei is ott lapulnak neveink világában. A helyi hagyomány

egyik magyarázata szerint a *Pap halála* név a reformációhoz kötődik: "ezen a helyen akarták a kálvinisták a katolikusokat megtéríteni. A katolikus csíkiak azonban megütötték, megölték a prédikátort, s azt mondták, hogy ha feltámad, mint Krisztus, akkor hisznek neki." Egy másik falubeli álláspont szerint viszont "több papot öltek meg itt, mert fehérnépeztek." A *Vízi Marci : Vízi Marci pusztája* nevünkhöz egy legenda fűződik. A név jelölte helyen "egykor egy remete élt a feleségével. A felesége Úrnapján szőni akart, de férje ellenezte. Mégis, miközben a remete elment az Erős-tetőre vízért, addig a felesége nekifogott a munkának. De alig vetett egyet-kettőt, rögtön kővé vált. A még ma is látható köveket benőtte lassan az erdő." A *Cigány pörzsölés : Pista pörzsölés* lexikális névváltozatok egy kevésbé fontos eseményt idéznek fel, azt, hogy "egy Pista nevű cigány valamikor régen felgyújtotta az erdőt" a név jelölte helyen.

Végül a jelentésszerkezet legfontosabb eleme, a denotáció szerint bontom szét a szentléleki helyneveket a különböző *épület-, erdő-, falu-, falurész-, kaszáló-, kút-, legelő-, patak-, szántó-, út-, utca-, egyéb objektum* nevekre. A denotatív jelentés kapcsán meg kell jegyeznünk azt, hogy az egyes feltárt neveinknek annyi a jelentése, ahány objektumot jelölnek. Egyetlen névről tudunk kell azt, hogy névélettani szituációjából hiányzik a denotátum, és a használati köre is egyetlen adatközlőre szűkült le. Ez a kihalóban levő név a *Terhes asszonyok útja*.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Csíkszentlélek helynévallományát sokrétű, gazdag névtípusokkal jellemezhetjük. a megismert átfogóbb típusokról kiderült az, hogy közülük a *s z ó n e v e k* tűnnek ki gyakoriságuk alapján 85,56%-kal. Ezzel szemben a *k o m b i n á l t n e v e k* jóval kisebb arányban, 13,24%-kal, a *j e l n e v e k* meg csupán 3,19%-kal követik őket a rangsorban.

De nyomon követve az egyes altípusokat és azok megoszlását, először is a *s z ó n e v e k* kategóriáján belül a következő képpel találkozunk: információtartalmas, motivált nevek: 60,35%, információtartalmas, részlegesen motivált nevek: 10, 65%, információtartalmas, motivált, konnotatív nevek: 7,65% és információtartalmas, motiválatlan nevek: 5,32%.

A második helyen álló *k o m b i n á l t n e v e k* belső rétegeiről kitűnt, hogy azok 47,36%-a feltárható információtartalmas, motivált, 26,36%-a feltárható információtartalmas, részlegesen motivált, 15,78%-a feltárható információtartalmas, motivált, konnotatív, 10,34%-a pedig részleges információtartalmas, részlegesen motivált névtípus.

A legkevésbé megterhelt *j e l n e v e k* között a kategorizálhatatlan típus uralkodik 57,14%-os aránnyal. Utána a tulajdonnévi feltárható információtartalmas, motivált és motiválatlan altípus következik 28,57%-kal. Végül a sort a feltárható információtartalmas, motivált nevek zárják 14,28%-kal.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA